

УДК 78.03:78.072Кисельов:929(477)(045)
DOI: 10.31318/2522-4190.2026.145.356110

СТЕПАНСЬКА О. С.

Степанська Олександра Станіславівна — кандидат мистецтвознавства, викладач історико-теоретичних дисциплін Музичної консерваторії м. Барселуш (Португалія).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6605-6684>

ol.stepanska@gmail.com

©Степанська О. С., 2026

ЗА ЛАШТУНКАМИ ОФІЦІЙНОЇ БІОГРАФІЇ: ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МУЗИКОЗНАВЦЯ ГРИГОРІЯ КИСЕЛЬОВА

Розглянуто життєвий та науково-творчий шлях Григорія Леонідовича Кисельова (1901–1952), діяльність якого припала на період становлення і розвитку українського музикознавства. Здійснено першу спробу розширити офіційний «довідниковий» варіант біографії музикознавця. Проведено генеалогічні розвідки, що стосуються родини Г. Кисельова, представлено сімейні пам'ятки та світлини, а також залучено архівні документи, які раніше не ставали об'єктом дослідження. Вибудовано періодизацію життя музиканта, яка відобразила загальну складну історичну перспективу епохи. Підкреслено культурно-освітній фундамент сімейного виховання (дитячі роки в Овручі, Чернігівська гімназія), становлення Г. Кисельова як піаніста в консерваторії (навчання у видатних педагогів С. Короткевича та Г. Ходорковського), закладення історико-теоретичних наукових підвалин та важливість освітніх музично-мистецьких контактів у роки студіювання в Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка (вплив музикознавчих ідей М. Грінченка, Б. Яворського, А. Альшванга, К. Квітки). Підкреслено значення педагогічного досвіду у 5-й професійній музичній школі/училищі ім. М. Леонтовича та музичному технікумі. Оприлюднена невідома світлина із сімейного архіву Г. Кисельова від 1929 р. з видатними представниками українського музичного середовища (серед яких Г. Верьовка, Е. Скрипчинська, Д. Ревуцький, Л. Кулаковський, А. Луфер). Охарактеризовано період відсутності Г. Кисельова в Україні, педагогічна та наукова праця в Уральській консерваторії та у м. Клин. Вперше опубліковано уривок «звіту» музикознавця щодо перебування у німецькому полоні. Розглянуто плідні, але водночас непрості умови праці в останній (післявоєнний) період життєдіяльності Г. Кисельова, викладацька та наукова діяльність у Київській консерваторії та Інституті мистецтвознавства (нині ІМФЕ ім. М. Т. Рильського). Проаналізовано контакти музикознавця, які збереглися після трагічних подій 1930-х років та Другої світової війни. Наголошено на близьких відносинах із Л. Кулаковським (товаришування та сумісна музикознавча праця), творчому спілкуванні з К. Квіткою (підготовка дисертації) та Л. Ревуцьким (створення першої брошури до 60-річчя композитора). Висвітлено педагогічну працю музикознавця на кафедрі історії музики консерваторії та ставлення до нього учнів, які в майбутньому склали фундамент української музикознавчої науки.

Ключові слова: музикознавча діяльність Григорія Кисельова, Музично-драматичний інститут імені М. Лисенка, музичне середовище Києва, українська музична освіта, музикознавець Лев Кулаковський, рукопис Левка Ревуцького.

Вступ. Григорій Леонідович Кисельов (1901—1952), український музикознавець, кандидат мистецтвознавства, вчений та педагог, життя та діяльність якого припали на 1920–1950 роки — період становлення та розвитку музикознавчої вітчизняної науки. Він належить до того покоління, яке було сформовано у двадцятих роках і пережило жорстокі катаклізми ХХ століття. Починаючи з юності, життя майбутнього музикознавця підпорядковувалося політичним, суспільним та музично-освітнім коливанням: реформування, перейменування та зміна статусу учбових закладів, втілення нових практик у музичну освіту, поєднання українізації з «марксистською» ідеологією, вимушені переїзди, ідеологічний тиск тощо. У Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка Г. Кисельову пощастило бути учнем видатних музикантів-науковців: Миколи Грінченка, Болеслава Яворського, Климентія Квітки та Арнольда Альшванга. В подальшому свої педагогічні здібності музикознавець реалізував у Музичній школі/училищі ім. М. Леонтовича, Київській державній та Народній консерваторіях або інших учбових закладах поза Україною, де викладав історію та теорію музики. Після війни Г. Кисельов був одним із основних співробітників-науковців Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології АН УРСР і залишив по собі пам'ять як автор музикознавчих досліджень. Йому належить перша дисертація про музику у житті Лесі Українки, яка вийшла друком вже після його смерті під назвою «Сім струн серця» (1968)¹. Серед його учнів потрібно зазначити таких видатних особистостей, як Л. Архімович, О. Малозьомова, Н. Герасимова-Персидська, М. Гордійчук, Н. Горюхіна, Л. Каверіна, К. Майбурова та ін., які згодом сформували фундамент української музичної науки.

Аналіз публікацій. Музикознавча діяльність Григорія Леонідовича Кисельова знайшла відображення у ґрунтовних вітчизняних працях музично-історичного характеру, в енциклопедіях, довідниках та інтернетівських ресурсах. Наразі існує єдиний офіційний варіант біографії музикознавця, вміщений в «Українській музичній енциклопедії» [Немкович, 2008, с. 403]. Посилання на його ім'я можна знайти у багатотомній «Історії української музики» [1992, с. 509, 528, 542], у ювілейному виданні до 100-річчя НМАУ [«Національній музичній академії України 100 років», 2013, с. 112] або у праці «Українська музична культура. Погляд крізь віки» [Корній, Сюта, 2014, с. 455]. У фундаментальному дослідженні «Українське музикознавство ХХ століття як система наукових дисциплін» [Немкович, 2006] діяльність Г. Кисельова вписана в загальну історію української музичної науки. Проте усі зазначені джерела подають виключно узагальнені дані і повторюють стисло довідникову інформацію, не розширюючи її. Дотепер не існує дослідження, яке б виходило за межі офіційної біографії музикознавця та висвітлювало коло його контактів, що сформувалися у Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка, продовжувалися в консерваторії та ІМФЕ, торкалися сімейних, дружніх чи колегіальних зв'язків. Можна впевнено стверджувати, що вони були важливою частиною особистого та професійного життя музикознавця, іноді ставали доленосними, і в той же час віддзеркалювали загальний український музично-історичний процес. Г. Кисельову пощастило потрапити у київське музично-професійне середовище, де розквітла плідна діяльність Миколи Грінченка, Левка та Дмитра Ревуцьких, Климентія Квітки, Григорія Верьовки, Елеонори Скрипчинської, Левка Кулаковського, Віктора Цуккермана та ін. А через дружину Оксану Яструбецьку доля посилила його зв'язок з видатними осо-

¹ Редакцію здійснила Т. Шеффер.

бистостями покоління Розстріляного Відродження, серед яких його вчитель Микола Грінченко та розстріляний «київський неокласик» Михайло Драй-Хмара.

Мета статті — розширити офіційну біографію Григорія Леонідовича Кисельова, доповнити відомості про його життя та діяльність.

Наукова новизна полягає у залученні раніше не досліджених матеріалів, що зберігаються в архівах м. Києва, оприлюдненні документів, світлин та сімейних спогадів про музикознавця.

Методологічним підґрунтям дослідження є наступні методи: *біографічний* (актуалізація біографічних фактів митця), *джерелознавчий* (залучення у науковий обіг невідомих раніше архівних документів), *генеалогічний* (дослідження щодо походження музикознавця), *історико-мемуарний* (використання різнохарактерних спогадів: сімейних, дружніх, учнівських тощо).

Результати дослідження. Енциклопедичний варіант життєвого та науково-педагогічного шляху Григорія Леонідовича Кисельова спирається на його автобіографію, друкований варіант якої зберігається у Державному Архіві міста Києва (далі — ДАМК)¹. За зазначеним джерелом, у житті музикознавця можна окреслити шість схожих часових періодів (від семи до одинадцяти років), які так чи інакше вписані в історичну перспективу зламів та потрясінь першої половини ХХ століття². Це дитячі роки в Овручі (1901–1911), навчання у Чернігівській гімназії та повернення до рідного міста (1911–1921), студювання фортепіано в консерваторії з наступним переходом на науково-історичний факультет Музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка і подальша педагогічна праця в різних музичних установах Києва (1921–1932). Потім — виїзд з України, навчання в аспірантурі Московської консерваторії, наукова та педагогічна діяльність з тимчасовим поверненням до Києва (1932–1940). Наступні роки Другої світової позначені мобілізацією до війська та перебуванням у полоні (1941–1945). І хоча за часом це найбільш короткий період, перенесене діячем моральне та фізичне навантаження серйозно підірвало його здоров'я, що відбилося на передчасному уході. Останні роки (1945–1952) позначені остаточним поверненням до Києва, науковою та педагогічною працею в консерваторії та Інституті фольклору та етнографії.

Звісно, офіційна біографічна сторінка, створена на початку 1950-х років (що несла відлуння важкого посттравматичного стану після репресій та війни), не могла вмістити ні «правдиву» історію родини, ні деякі контакти, що зав'язувались у музичному осередку Києва у другій декаді ХХ століття — в період активної українізації. Якщо врахувати, що багато з тих, хто пройшов через Музично-драматичний інститут М. Лисенка, зазнали прямих чи побічних репресій, а сам заклад був реформований у 1934 році, стає зрозумілим, чому згадки про «неправильних» батьків або деякі українські контакти були просто зведені до мінімуму або вичищені. З іншого боку, не завжди зміна життєвих періодів була результатом свідомого вибору: неодноразово зовнішні обставини зобов'язували приймати ті чи інші рішення або взагалі підпорядковували життя жорстоким, а іноді й трагічним законам.

Овручансько-чернігівський період. Григорій Леонідович Кисельов народився 19 (06) квітня 1901 року в Овручі і був хрещений у селі Мошки біля Коростеня³. В усіх офіційних біографіях (у кадрових листках радянських часів або написаних рукою самого музикознавця) батько зазначений як «чиновник», а мати як приватна

¹ Рукописний варіант автобіографії зберігається в домашньому архіві.

² З цієї періодизації «вибиваються» тільки чотири роки перебування у німецькому полоні.

³ ДАМК. Ф. Р-810. Оп. 2. Спр. 63. Арк. 15.

викладачка німецької та французької мов¹: після жовтневого перевороту казенні формулювання змушували приховувати справжнє походження батьків. Проте генеалогічні дослідження дозволили встановити, що батько музикознавця, Леонід Якович Кисельов, був людиною з університетською освітою, старовірцем за вірою та займав високу посаду: він служив у судовій системі Волинської губернії, дослужився до звання статського радника, був мировим суддею, Головою з'їзду Миркових суддів, членом Земського Зібрання у м. Овруч та Овручанському повіті. Зокрема, у 1890 році Леонід Кисельов працював у Луцькому окружному суді, де Головою з'їзду мирових посередників та почесним суддею був Петро Косач (чоловік Олени Пчілки та батько Лесі Українки), один із активних членів київської «Старої Громади» [Панченко, 2013, с. 131].

Діяльність мирового судді вважалася гідною, шанобливою, в осередках мирових суддів панував професіоналізм, ентузіазм, прагнення відповідати високим ідеалам та служити власному народові. У 1860-ті роки, особливо після реформи 1864 року, ця посада набула великої популярності (Микола Лисенко після закінчення університету також працював мировим суддею), але для її отримання потрібно було мати не тільки університетську освіту, але й певні моральні якості, а також фінансову незалежність, зокрема, володіти нерухомістю, ценз якої був окреслений законодавчо. «Як укладачі статутів, так і тогочасна громадськість в особі мирового судді бачили передусім місцевого поміщика землевласника, власні капітали якого стали б надійною гарантією його чесності та об'єктивності», — зазначає В. Панченко [Панченко, 2013, с. 129]. Мешкаючи в Овручі, невеликому місті, Л. Я. Кисельов повинен був володіти будинком вартістю від 3000 рублів.

Григорій та його молодша сестра Надія з'явилися на світ від другого шлюбу кожного з батьків (обидва були вдівцями); у матері від першого чоловіка-лікаря залишилось ще четверо дітей. Мати Софія Максимівна була наполовину татаркою (по батькові). Зовнішність Григорія дещо відобразила східні генетичні риси — він народився чорноволим, чорнобровим і карооким, із трішки розкосими очима. Татарська лінія в житті музикознавця завжди супроводжувалася сімейною історією. Дід по материнській лінії, полковник Максим Стабровський, брав участь у Кримській та Російсько-Турецькій кампаніях і навіть був присутнім при підписанні Сан-Стефанського миру, яке відбулося 3 березня 1878 року. У дитинстві Григорія бабуся по материнській лінії, тоді вже вдова полковника, отримувала пенсію за померлого чоловіка і допомагала багатодітній сім'ї доньки. У домашньому архіві зберіглася загальна світлина 1913 року (фото 1), на якій Григорій стоїть праворуч. Також у збережених юнацьких спогадах його старшого брата Льва Фоміних² (стоїть за Григорієм) описане родинне виховання та визначна роль бабусі (на фото в центрі) у педагогічному процесі.

Овруч на той час був типовим провінційним містечком, розташованим поза основними транспортними сполученнями і тримався переважно на ремісницькій праці. Через природні особливості (велику заболоченість) торгівля тут була обмеженою. До 1914 року в Овручі існували лише початкові школи. Вочевидь, обов'язки щодо виховання та розвитку дітей лягали на батьківські плечі: після отриманого домашнього виховання їх відправляли за освітою в Київ чи Чернігів.

Попри відсутність театрального приміщення, місцева інтелігенція організовувала культурне життя своїми силами, створювала аматорські гуртки та готувала ви-

¹ ДАМК. Ф. Р.-819. Оп. 2. Спр. 63. Арк. 2.

² Загинув під час Другої світової війни. Матір'ю його дружини Олени була Марія Пухальська, яка належала до славетного роду Володимира Пухальського.

стави. Г. Кисельов розповідав своїй донці про великі сімейні спектаклі та постановки, що завжди супроводжувалися музикою. У 1902 році овручанська аматорська театральна діяльність навіть потрапила в об'єктив анонімного мандрівника: «Місцева інтелігенція складається виключно із чиновників різних відомств, — пише він, — причому переважну роль відіграють представники Міністерства Юстиції; це, вважаю, можна пояснити тим, що всі юристи — люди з вищою освітою і по якості своїх занять не так легко опускаються серед провінціальної обстановки»¹. Вони збираються ввечері «у загальному зібранні, яке служить об'єднавчим центром; тут іноді влаштовуються аматорські спектаклі та вечори, а звичайно до послуг членів клубу карти, більярд та читальня з непоганою бібліотекою. В читальні отримують всі найкращі наші журнали та багато газет»².

Фото 1. Сім'я Фоміних-Кисельових (Григорій стоїть праворуч). Овруч, 1913.

Тодішня провінційність Овруча і віддаленість від основних шляхів не завадила місту бути у фокусі певної уваги³. Істориків, археологів та колекціонерів старожитностей приваблював Словечансько-Овруцький кряж, активна розробка якого почалася після розділу між селянами земельних ділянок⁴. Серед ентузіастів були і видатні вчені, члени київської «Старої Громади», Володимир Антонович та Федір Вовк. Вони намагалися призупинити незаконну торгівлю артефактами, а також створити музейну колекцію. На жаль, відсутність належного фінансування з боку Університету Св. Володимира завадило завершенню цієї гідної справи.

¹ Див.: П. А. «В глибок Волинського Полесья», 1902 г. URL: <https://www.ovruch.info/page/7/> (дата звернення 31.01.2026).

² Там само.

³ Овруч — стародавнє українське місто, легендарна історія якого сягає 5-4 ст. до нашої ери. Зокрема, за Іпатієвським літописом, саме там загинув князь Олег у 977 р. Напочатку XX століття місто залишалося поза основними шляхами, що відбивалося на його частковій ізольованості. Залізний колія там з'явилася тільки у 1916 р.

⁴ Після реформи 1861 р. з отриманих земельних ділянок селяни викопували неабияку кількість артефактів, які скуповувалися за безцінок місцевими торговцями.

3 вересня 1911 року мешканці Овруча зустрічали імператора, який приїхав на освячення відреставрованого храму Василя Великого, відновлення якого тривало з 1907 року. Релігійно-культурна акція, до якої готувалися всі верстви суспільства, проходила на найвищому градусі напруги: за два дні до того у Києві був смертельно поранений Петро Столипін. Проте надзвичайна подія пройшла успішно: від освічення храму, подарунків від керівників міста, селян, учнів та мешканців до піднесеної музики, яка лунала під час зустрічі. Все це можна побачити у відеохроніці столітньої давнини, яка вважається найстарішою в історії Житомирщини. Враховуючи, що батько Г. Кисельова займав у Овручі високу посаду, вірогідно, що і він залишився на кіноплівці.

З 1911 по 1919 роки Григорій Кисельов навчається у Чернігівській класичній гімназії, яка на той час вже відсвяткувала свій сторічний ювілей. Серед випускників закладу були юрист та член київської «Старої Громади» Петро Косач, письменник Гліб Успенський, лікарі, правознавці, актори, музиканти та інші відомі діячі XIX–XX століть. І хоча музична освіта в гімназіях знаходилась на невисокому рівні, що пов'язувалось з відсутністю педагогічних кадрів, «прогресивні кола намагалися підтримувати потяг учнівства до музики. Значна увага, наприклад, приділялась музичному вихованню у /.../ Чернігівській чоловічій» (гімназії — О. С.) [Луганська, Семененко, 1990, с. 355]. Як зазначено в автобіографії музикознавця, вчитися гри на фортепіано він почав пізно: спочатку брав уроки у приватної викладачки, потім близько двох років навчався у Чернігівському музичному училищі у Е. Платер та Є. Богословського¹.

Перший київський період. Переломна та буремна епоха внесла свої корективи — у 1919 році Григорій Кисельов закінчив вже Трудову школу №1, в яку була трансформована Чернігівська класична гімназія після жовтневого перевороту. Вірогідно, що політичні пертурбації зруйнували плани молодого випускника. Він повертається до рідного Овруча, де працює викладачем «фортепіанної гри у Трудшколі»². Звідти у 1921-му отримує «відрядження» до фортепіанного класу Київської консерваторії (фото 2). Його викладач Сергій Йосипович Короткевич (1871–1948) був знаковою фігурою у київських музичних колах, учнем Г. Ходоровського (товариша М. Лисенка по Лейпцігській консерваторії), піаністом, композитором, диригентом, пропагандистом української музики. Як зазначено в «Історії української музики», «Ходоровський і Короткевич надавали великого значення не лише засвоєнню навчального репертуару», але й власному виконанню музичних творів, «що справляло на учнів позитивний вплив» [Луганська, Семененко, с. 342]³. Навчальні принципи, які Григорій Леонідович опанував від самого початку свого піаністичного шляху, залишались незмінними все його недовге життя: він поєднував музикознавчу роботу з піаністичною практикою, постійно грав вдома, особливо твори Бетховена та Шопена, а під час перебування у німецькому полоні навіть намалював клавіатуру на дошці і «тренувався», щоб не забути фортепіанний репертуар⁴.

Разом зі зміною політичного устрою закінчився й сімейний затишок у повітовому місті: після 1916 р. немає ніяких відомостей про батька, частина сім'ї переїхала

¹ Євген Васильович Богословський, людина з ґрунтовною університетською та музичною освітою, окрім піаністичної діяльності, займався науковими розвідками, досліджуючи еволюцію фортепіанної музики, її жанрів та форм.

² ДАМК. Ф. Р.-810. Оп. 2. Спр. 63. Арк. 4.

³ Учнем С. Короткевича та Г. Ходоровського був і Левко Ревуцький.

⁴ Про це авторці статті у 1980-х рр. розповідав особисто музикознавець Л. Кулаковський, близький друг Г. Кисельова.

до Києва. Окрім того, залишатися в Овручі було небезпечно: місто не обминули жорстокі протистояння, а лісова місцевість Полісся давала притулок різним угрупованням, які грабували населення та тримали його у напрузі.

Фото 2. У роки навчання в консерваторії. 1921–1923.

В автобіографії музикознавець зазначає, що протягом навчання в Києві він не мав ніякої допомоги, тому йому приходилося постійно шукати підробітки. Він працював «чи то чорноробом/ прибиральником в Караваєвській аптеці та ін., чи то викладачем у Дитбудинку, чи то акомпаніатором у клубі та ін. Заробляв також уроками загальноосвітніми та фортепіанними»¹. Навіть в ті юні роки отримана в гімназії та вдома ґрунтовна освіта дозволяла шукати та виконувати різноманітну роботу. Природний склад наукового мислення і покликання до музично-наукової творчості спрямували Г. Кисельова до вступу у 1923 р. на науково-теоретичний відділ консерваторії. Вибору наукового шляху сприяв Арнольд Альшванг — киянин, учень Г. Ходоровського, Г. Нейгауза, Р. Глієра та Б. Яворського. Про цей доленосний вплив в автобіографії зазначено лаконічно: «У 1923 поступив за порадою проф. А. Альшванга, який знав мене по класу “слухання музики” на науково-теоретичний факультет»². Але вже у наступному році відділ перейшов під юрисдикцію Музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка як вищої ланки музичної освіти. «Із 1924 року науково-теоретичний факультет функціонував у музично-драматичному інституті імені Миколи Лисенка, — читаємо у ювілейному виданні, присвяченому 100-річчю консерваторії. — Серед перших студентів факультету були майбутні видатні музикознавці Віктор Цуккерман, Лев Кулаковський, Михайло Пекеліс і Григорій Кисельов» [Малозьомова, Копиця, Гусарчук, 2013, с. 112]. Свідченням навчального процесу є і опублікована поруч світлина перших випускників [там само].

Навчання Г. Кисельова в Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка відбувалося протягом чотирьох років. Саме ці роки в історії закладу були найбільш про-

¹ ДАМК. Ф. Р-810. Оп. 2. Спр. 63. Арк. 4.

² Там само.

дуктивними, передусім завдяки його ректору Миколі Олексійовичу Грінченку, який займав цю посаду у 1925–1928 роках, а також плеяді видатних викладачів. Плідний період становлення української музичної освіти характеризувався пошуками та впровадженням нових методів в учбовий процес, демократизацією, динамічною українізацією та створенням національного мистецького підґрунтя, яке пронизувало всю діяльність Інституту¹. Окрім того, більшість викладачів вишу були учасниками Товариства ім. М. Леонтовича, активність якого тривала з 1921 по 1928 рік. Тому праця двох важливих у той час інституцій не тільки йшла паралельно, але й перепліталася у важливих освітніх завданнях та культурно-музичних акціях. «За часів ректорства М. Грінченка, — зазначає Л. Гнатюк, — Інститут ім. М. Лисенка стає справжнім осередком національної музичної культури України» [Гнатюк, 2015, с. 79].

На жаль, про цей етап навчання Г. Л. Кисельова не залишилося ні усних, ні письмових спогадів. Проте в сімейному архіві існує довідка з печатками інституту, датована 23 вересня 1928 року, видана музикознавцю за підписом Миколи Грінченка. Також у сімейній бібліотеці залишилося перше видання його «Історії української музики», що побачила світ 1922 року.

Вимоги на науково-теоретичному факультеті були високими. Серед різноманітних історичних та теоретичних дисциплін, які й досі складають основу музикознавчої освіти, перші студенти активно опановували теорію ладового ритму Б. Яворського. Зокрема, її викладанню приділялася велика увага як у Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка, так і у 5-й професійній музичній школі ім. М. Леонтовича, де Г. Кисельов працював після навчання поруч з іншими учнями Б. Яворського — Г. Верьовкою, Е. Скрипчинською, М. Людвіг, Л. Кулаковським [Правдюк, 1992, с. 509].

Як зазначає музикознавець у автобіографії, «в музичному училищі ім. М. Леонтовича та музичному технікумі (колишній консерваторії)» він викладав історію та теорію музики. На жаль, музично-освітній період 1920–1928 років в українському музикознавстві знаходиться ще на етапі вивчення; недостатню опрацьованість матеріалу можна пов'язати з характеристиками перехідного етапу, багаторічною закритістю архівів (зокрема Музичного Товариства ім. М. Леонтовича чи Музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка), їхньою розпорошеністю, еміграцією або передчасною смертю представників музично-наукової спільноти. Тому, наприклад, досі немає артикульованого дослідження про діяльність саме 5-ої професійної музичної школи (училища, як зазначено у деяких документах Г. Кисельова): історія цього закладу, створеного Григорієм Верьовкою на базі хорових капел, балансує між історією музичного училища ім. Р. М. Глієра та історією консерваторії (на певному етапі музичного технікуму)².

У сімейному архіві зберігається рідкісна групова світлина 1929 року, яка зафіксувала музичну спільноту того часу (фото 3, 4) — видатні постаті українського музичного мистецтва, науки та педагогіки. У четвертому ряду знизу можна побачити А. Альшванга (61), Л. Кулаковського (62), Г. Кисельова (63), М. Людвіг (65), Г. Верьовку (67), Д. Ревуцького (70), А. Луфера (73) — майбутнього директора консерваторії, Е. Скрипчинську (81). Ідентифікувати їх вдалося завдяки підписам на світ-

¹ Музично-концертна діяльність Інституту ім. М. Лисенка частково віддзеркалена у листах М. Драй-Хмари, поета Розстріляного Відродження та родича М. Грінченка. Див.: [Степанська, 2024].

² Нарис Ю. Зільбермана, присвячений історії музичного училища, охоплює період до 1924 р. [Зільберман, 2012].

лінії, турботливо зробленим власницею, Галиною Олександрівною Яструбецькою (Марцишевською) (79), яка багато років потому працювала у Радіокомітеті та займалася музичним редагуванням. Її молодша сестра Оксана Яструбецька (у вишиванці в центрі) через десять років стала дружиною Г. Кисельова.

Фото 3, 4. Музична спільнота м. Києва, 1929.

Починаючи з 1927 року, Г. Кисельов є «постійним лектором історичних концертів, влаштованих Бібліотекою Академії наук»¹. З того часу лекторська діяльність стає неодмінною складовою його життя. Згадкою лекторського минулого є невеличка брошура з сімейного архіву, підписана В. Цуккерманом: «Ходять двоє в лекторах, брешуть пред народом, Грегуар в Єсентуках, я у Кислих водах».

У колі сім'ї. Після декількох років праці вченим секретарем у Всесоюзному Радіокомітеті, московської аспірантури, досліджень та викладацької праці в Уральській консерваторії, де музикознавець брав участь у створенні історико-теоретичного факультету, Г. Кисельов повертається до Києва, викладає в консерваторії і одружується на своїй учениці Оксані Яструбецькій (фото 5). Піаністка за фахом, працюючи якої належали до україноцентричних родин Поділля, мала відношення до київсько-

¹ ДАМК. Ф. Р-810. Оп. 2. Спр. 63. Арк. 4.

го мистецького середовища: її двоюрідний дядько, Гнат Яструбецький, був хористом та адміністратором Капели «Думка», а також другом М. Леонтовича, який першим провів розслідування трагічної смерті композитора¹. Інші родички О. Яструбецької, сестри Длугопольські — Ніна, Олена та Лідія, стали дружинами видатних діячів української культури: поета Розстріляного Відродження Михайла Драй-Хмари, історика, учня М. Грушевського Михайла Карачківського (емігрував, помер за кордоном у 1950-х) та видатного музикознавця, викладача та вчителя Г. Кисельова, Миколи Грінченка. Усі вони зазнали репресій 1930-х років. До цього списку потрапив і батько Оксани й Галини — випускник Університету Св. Володимира, юрист Олександр Яструбецький (помер у 1933 році після декількох тюремних ув'язнень, похований на Лук'янівському кладовищі у Києві).

Фото 5. Оксана Яструбецька та Григорій Кисельов, 1940.

Банальне «житлове питання» унеможливило життя молодого подружжя в українській столиці і спонукало музикознавця прийняти іншу пропозицію. Це підтверджує і збережений архівний документ від 29.08.1940, підписаний тодішнім директором А. Луфером: науковця звільняють «у зв'язку з відсутністю жилплощі в Києві і неможливістю зі сторони дирекції Консерваторії надати Г. Л. Кисельову жилплощу»².

Сім'я оселяється у м. Клину, де музикознавець працює завідувачим Науковою частиною у Будинку-музеї П. Чайковського, вивчає творчість М. Балакірева. Саме там у нього народилась єдина дочка Елеонора (1941—2002), якій дали ім'я на честь його багаторічної приятельки, дружини Г. Верьовки Елеонори Скрипчинської.

Мобілізація і роки в німецькому полоні. Але цей щасливий період виявився короткочасним — початок Другої світової знову змінює всі плани та надії на стабільне наукове та сімейне життя. 30 червня 1941 р. науковець мобілізується до армії; його сім'я евакуюється до м. Воткінська разом з Музеєм П. Чайковського. Григорію Леонідо-

¹ Історія священницької родини Яструбецьких частково відображена у спогадах Ніни Длугопольської, дружини страченого вченого-славіста, поета, «київського неокласика» Михайла Драй-Хмари: Драй-Хмара Н. Зустрічі/ Митці на прицілі. Михайло Драй-Хмара. Харків: Фоліо, 2018. С. 448–455. Є припущення, що М. Драй-Хмара відвідував існуючий досі будинок на вул. Костянтинівській, 24, збудований тіткою О. Яструбецької, де потім до самої смерті жив Г. Кисельов.

² ДАМК. Ф. Р-810. Оп. 2. Спр. 63. Арк. 7.

вичу довелося повоювати менше трьох місяців: будучи техніком-інтендантом 2-го рангу, капельмейстером 246-ї стрілецької дивізії 904-го полку, 20 серпня 1941 року він потрапляє в полон у районі Старої Рузи, недалеко від Клина, і до 1945 року перебуває у таборах для військовополонених (один із яких знаходився у Нюрнберзі).

Під час вивчення архівних документів Г. Кисельова у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України серед пронумерованих сторінок несподівано знайшовся неврахований аркуш, який виявився сюрпризом навіть для співробітників архіву (фото 6). Це була частина одного зі «звітів», що їх музикознавець писав у «вищі» московські органи (куди його регулярно викликали після повернення до Києва). За словами доньки, це завжди впливало на емоційний стан батька. Саме з віднайденого «звіту» стало відомо, що він хотів бігти з табору, але не зміг цього зробити з причини слабкості фізичного здоров'я.

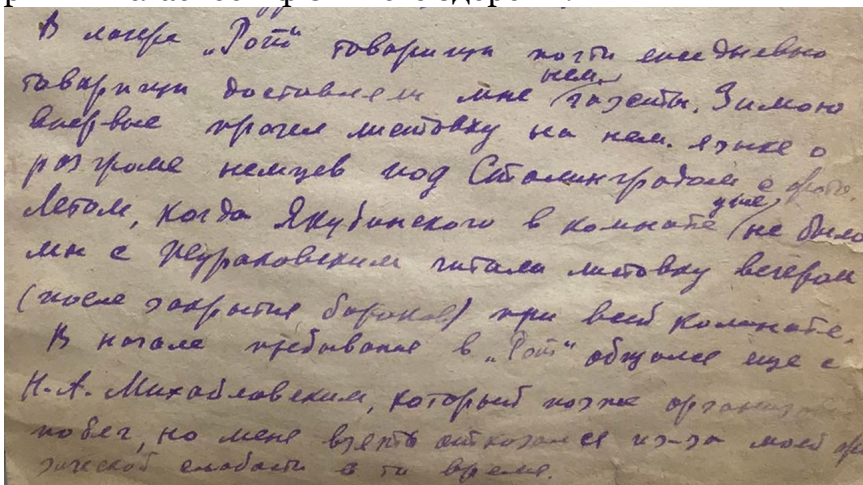

Фото 6. Уривок «звіту» щодо перебування у німецькому полоні.

Дружина Г. Кисельова під час війни отримала повідомлення про те, що її чоловік-музикознавець «зник безвісти». Дочекавшись звільнення Києва, у квітні 1944-го вони з донькою повернулися до української столиці. Оксана Яструбецька працювала викладачем та акомпаніатором у Першій, а потім у Сьомій музичних школах.

Другий київський період. З полону Г. Кисельова звільнили 25 квітня 1945 року. Ще деякий час він знаходився на службі та брав участь у військовій музичній самодіяльності. Його остаточне повернення до цивільного життя відбулося у грудні того ж року: музикознавця прийняли на роботу до консерваторії на посаду в.о. професора, а також старшим науковим співробітником ІФМЕ АН УРСР¹.

Костянтин Михайлов, видатний піаніст та педагог, у різні часи директор та проректор Київської консерваторії, вважав Г. Кисельова «крупним спеціалістом у галузі історії музики»². «Маючи більш ніж 20-річний досвід, — писав він, — повністю володіючи науково-методичним мисленням, Г. Л. Кисельов є надзвичайно цінним педагогічним робітником та членом кафедри історії музики»³.

Останні роки життя музикознавця були сповнені плідною науково-творчою та педагогічною працею, про яку можна дізнатися, зокрема, у протоколах засідань кафед-

¹ На той час науковий заклад ще не носив імені М. Т. Рильського.

² ДАМК. Ф. Р-810. Оп. 2. Спр. 63. Арк. 10.

³ Там само. Арк. 12.

ри історії музики, якою в той час керував П. Козицький¹. Григорій Леонідович працював поруч з М. Крохмаль, О. Шреєр-Ткаченко, Т. Шеффер, А. Герман, молодими випускницями, на той час аспірантками Л. Єфремовою, Н. Горюхіною, О. Малозьомовою та ін. Кафедра слухала звіти, відвідувала відкриті лекції, а потім їх обговорювала, вирішувала такі поточні завдання, як планування курсів, рефератів, докладів, затвердження тем дипломних робіт, а також розробки курсів зарубіжної та радянської музики, підготовка підручника та хрестоматії з української музики, рекомендації в аспірантуру тощо. Звісно, що в післявоєнну епоху на перелому 1940–1950-х років, після трагічних років голодомору, репресій та втрат, поки ще під керівництвом «батька народів», неможливо було уникнути ідеологічного тиску. Він проявлявся у «синхронізації» з історією партії, постійних перевірок, обмеженості дослідницького простору. Усі висловлювання Г. Кисельова врівноважені та стосуються виключно науково-викладацького процесу, хоча утриматися від «перекосів» у деяких дискусіях було не просто.

Доволі швидко після повернення з полону музикознавець захищає дисертацію «Музика у житті та творчості Лесі Українки»². Це зазначено у витязі з протоколу від 5 травня 1947 року за підписом в.о. професора Г. В. Курковського (Голова — проф. К. М. Михайлов)³. Вірогідно, що дисертацію музикознавець почав готувати ще до війни.

За усними сімейними спогадами, Г. Кисельов багато спілкувався з Климентієм Квіткою — як в Україні, так і в Москві, де останній був вимушений працювати з 1936 року після пережитої висилки. За словами Л. Кулаковського, ще у 1924 році між К. Квіткою та студентами першого наукового випуску Інституту ім. М. Лисенка встановилися дружні відносини [Кулаковський, 1983, с. 33]⁴. Це відбулося, коли український фольклорист почав читати новий курс порівняльного музикознавства або етнографії.

Збережений від 1945 року записник Г. Кисельова також свідчить про контакти з Климентієм Квіткою і про опрацювання його наукового доробку, пов'язаного зі спадщиною Лесі Українки⁵. Серед нотаток, зроблених рукою музикознавця, трапляються різні референції, класифікація та жанрові особливості пісень, що співали Л. Українка та О. Пчілка, фортепіанний репертуар поетеси, аналіз праць К. Квітки, поточні висновки тощо⁶. Але, мабуть, єдиний фактичний випадок зустрічі з видатним фольклористом залишився зафіксованим у книзі «Сім струн серця» [Кисельов, 1968]. Музикознавець згадує про А. Шимановського, а у посиланні конкретизує: «Антон Борисович Шимановський — двоюрідний брат Лесі Українки. Розмова автора цих рядків з ним відбулася на початку 1946 року у нього вдома, в присутності К. В. Квітки» [Кисельов, 1968, с. 7]. У Записнику музикознавця збереглася також адреса родича поетеси.

¹ ДАМК. Ф. Р-810. Оп. 5. Спр. 3, Спр. 5, Спр. 6.

² Один із машинописних варіантів зберігається у сімейному архіві.

³ ДАМК. Ф. Р-810. Оп. 2. Спр. 63, Арк. 9.

⁴ Зазначимо, що навіть у 1980-х роках, у ювілейному виданні, присвяченому українському вченому-фольклористу, Л. Кулаковський, один із небагатьох, «дозволив» собі правдиво написати про від'їзд К. Квітки з України, який відбувся не за його бажанням: «Проти нього висували безглузді звинувачення в націоналізмі. Через них він вимушений був на початку 30-х років покинути Київ, а в середині 30-х провести декілька років у Караганді, займаючись там викладанням латинської мови середньому медперсоналу...» [Кулаковський, 1983, с. 34].

⁵ ЦДАМЛМ. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 38.

⁶ Цілком вірогідно, що частина інформації була записана зі слів українського фольклориста, принаймні нотатки на кшталт «привіт від Квітки» свідчать саме про це.

У музикознавчому доробку Г. Кисельова післявоєнного періоду відзначається нарис про Л. М. Ревуцького, що став першим цілісним описом творчої діяльності композитора. У форматі невеличкої книжечки праця побачила світ після війни і була присвячена 60-річчю композитора [Кисельов, 1949]. За збігом обставин, серед архівних документів зберігся рукопис видатного українського композитора, який на багатьох аркушах описав свою творчість до кінця 1940-х років і передав музикознавцю для створення нарисів (фото 7, 8).

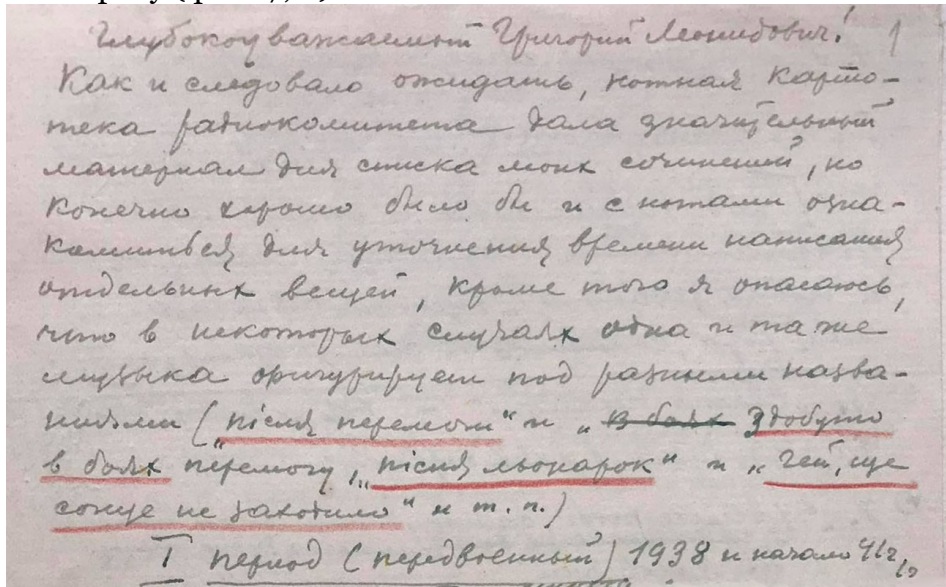

Фото 7. Початок листа Л. Ревуцького до Г. Кисельова.

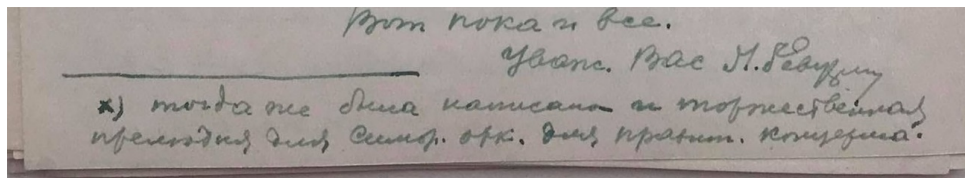

Фото 8. Останні рядки листа з підписом Л. Ревуцького.

Втім, дослідження про українського митця залишалося не лише у паперовому варіанті. 5 квітня 1949 року від імені Співки композиторів Г. Кисельов отримав прохання виступити на Ювілейному заході, присвяченому 60-річчю Л. Ревуцького. «Правління Співки, — зазначено в листі, — гаряче просить Вас виступити з невеликою доповіддю на 30 хвилин про творчість Левка Миколайовича Ревуцького у святковому засіданні 10 квітня, яке відбудеться у Філармонії. Сподіваюсь, що прохання Правління Ви задовольните і як автор великої та популярної праці про Ревуцького, і як дисциплінований член Союзу»¹ (фото 9).

Заслуговує на увагу коло спілкування музикознавця в останній київський період: без сумніву, до нього входили особистості, які складали фундамент музикознавчої науки та культури. В Записнику Г. Кисельова залишилися контакти вчителя А. Альшванга, однокурсників, друзів та колег — Л. Кулаковського, В. Цуккермана, А. Гозенпуда, Е. Скрипчинської, В. Асмуса, Б. Штейнпреса, Б. Левіка, Ю. Келдиша; композитора В. Гомоляки, вже згаданого родича Л. Українки А. Шимановського, дочки письменника М. Коцюбинського Ірини Михайлівни, П. Танєєва (племінника

¹ ЦДАМЛМ. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 38.

композитора) тощо. Те, що спілкування відбувалося на рівні професійних та дружніх стосунків, свідчать деякі збережені листи. Так, наприклад, у 1948 р. один з невідомих адресатів просив Г. Кисельова не забути про ювілей А. Альшванга, згадуючи також його колег Е. Скрипчинську та В. Цуккермана¹.

Фото 9. Останнє фото Г. Л. Кисельова.

Проте найбільш близькими завжди залишалися взаємини з Левком Володимировичем Кулаковським (1897–1989). Обидва народилися на Волині, разом вчилися в Інституті ім. М. Лисенка, потім працювали у київському музичному виші та 5-й музичній школі/училищі ім. М. Леонтовича, товаришували родинами. Разом вони займалися лекторською діяльністю та музикознавчими дослідженнями, зокрема створили підручник Музичної грамоти (1932, 1934, 1936). Після смерті Г. Кисельова Л. Кулаковський підтримував його дочку². Хоча зовні вони представляли собою навіть комічну пару: Григорій Леонідович був високим, а Лев Володимирович маленького росту, ще й мав високий голос.

Незважаючи на начебто відновлення нормального життя після страждань у полоні та втрати деяких близьких під час війни, Г. Кисельов залишався під пресом радянської ідеологічно-репресивної машини. Музикознавця неодноразово викликали у Москву «для пояснень» щодо пережитого полону, а «боротьба» з космополітизмом від 1949 р. впливала на нормальний ритм життя, педагогічний та науково-дослідницький процес. «Несправедливої критики зазнала творча діяльність М. Гейліг, Л. Хінчин, А. Гозенпуда, М. Береговського та ін.,— пише О. Немкович. — А це вплинуло на їхні долі й наукову діяльність. У 50-х перервався життєвий шлях

¹ ЦДАМЛМ. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 38.

² Авторці статті пощастило декілька разів спілкуватися з Л. В. Кулаковським. І він, і його дружина Наталія Миколаївна (письменниця, драматург) займалися виключно творчістю і на побут не звертали жодної уваги. У маленькому московському помешканні було безліч навалених книг, а побутові «історії» про них ходили на кшталт анекдотів. Послідовник К. Квітки, Л. Кулаковський у 1977 р. створив дослідження про «Слово о полку Ігоревім» і вважав О. Бородіна своїм заклятим «ворогом» за «сплюндрування» автентичного мелосу.

Г. Кисельова й М. Крохмаль-Орябінської. Такої кількості вчених і сукупного доробку, ними створеного, могло б вистачити для гідної репрезентації музикознавчої науки будь-якої європейської країни» [Немкович, 2006, с. 240].

Здоров'я Г. Кисельова було підірване, листи останніх років свідчать про його сильне виснаження. Попри постійне лікування, його серце не витримало, і 10 квітня 1952 року Григорій Леонідович відійшов у вічність. У той же день, за згадками доньки, офіційні представники консерваторії забрали з дому всі можливі документи музикознавця. Н. О. Герасимова-Персидська згадувала у приватній бесіді: «Я пам'ятаю день його поховання. Була злива, все таке сіре, малесенька квартира і так сумно...». Про інтелігентність, освіченість, глибину мислення Г. Л. Кисельова авторці статті особисто розповідали Ф. І. Аєрова, О. І. Малозьомова, Л. К. Каверіна. В Уральській консерваторії його ученицею була Катерина Попова (Майбурова) — в архіві зберігається її лист до вчителя (1949 р.)¹, а на одній зі збережених світлин К. В. Майбурову можна побачити в числі студентів-теоретиків разом із викладачами (Фото 10, в центрі).

Фото 10. Г. Кисельов з колегами та студентами історико-теоретичного факультету (Свердловськ, 1938).

У 1984 році представники історико-теоретичного факультету, викладачі та студенти відвідали могилу Г. Л. Кисельова. Серед присутніх були ті, хто особисто знав музикознавця: Ніна Матусевич (тодішня декан факультету), Катерина Майбурова, Олександра Малозьомова та інші. Цей візит став можливим після реставрації Лук'янівського кладовища (зараз Державний історико-меморіальний Лук'янівський заповідник), яка почалася завдяки плідній праці архівістки та співачки Людмили Проценко². Могила Григорія Кисельова охороняється Державою. Він покоїться недалеко від Володимира Пухальського та Гліба Таранова. У 2023 році могила музикознавця зазнала руйнувань внаслідок російського бомбардування.

¹ ЦДАМЛМ. Ф. 326. Оп. 1. Арк. 1–4.

² Донька флейтиста Андрія Проценка, який закінчив Інститут ім. М. Лисенка 1927 року, як і Г. Кисельов. Пізніше вони разом працювали у консерваторії.

Висновки та перспективи дослідження. Життя та діяльність Г. Л. Кисельова віддзеркалили історичну перспективу становлення музикознавчої науки, що відбувалося в Україні та за її межами у період 20–50-х років минулого століття. Незважаючи на жорстокі випробування, які випали на долю музикознавця (руйнування сімейного осередку в результаті жовтневого перевороту, випробування німецького полону, ідеологічний тиск та ін.), Григорій Кисельов залишався інтелектуальною врівноваженою людиною, гарним педагогом та вдумливим музикантом-науковцем. Саме так його характеризували ті, хто з ним спілкувався. Подальше вивчення архівів музикознавця, без сумніву, допоможе розширити й поглибити панораму української музичної наукової думки, заповнити лакуни, які є наслідком непростой, часом трагічної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк Л. Микола Грінченко і становлення вищої музичної освіти в Україні. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2015. Вип. 113: *Композитори і музикознавці Київської консерваторії у 1923–1941 роках*. С. 75–99.
2. Зільберман Ю. А. Київське музичне училище. Нарис діяльності. 1868–1924 роки. Київ : Клякса, 2012. 479 с.
3. Кисельов Г. Л. М. Ревуцький. Київ : Мистецтво, 1949. 53 с.
4. Кисельов Г. Л. Сім струн серця (Музика в житті і творчості Лесі Українки) / за ред. Т. Шеффер. Київ : Музична Україна, 1968. 86 с.
5. Корній Л. П., Сюта Б. О. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ : Муз. Україна, 2014. 592 с.
6. Кулаковский Л. В. О К. В. Квитке. Памяти К. В. Квитки : сб. статей. Москва : Сов. композитор, 1983. С. 33–36.
7. Луганська К. М., Семененко Н. В. Музична освіта. *Історія української музики* : у 6 т. Т. 3 : *Кінець XIX–початок XX ст.* Київ : Наукова думка, 1990. С. 340–363.
8. Малозьомова О., Копиця М., Гусарчук Т. Київська консерваторія. Етапи історії. *Національній музичній академії України ім. П. І. Чайковського 100 років* / упоряд. В. Рожок. Київ : Муз. Україна, 2013. С. 12–245.
9. Немкович О. М. Кисельов Григорій Леонідович. *Українська музична енциклопедія* / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Т. 2. Київ, 2008. С. 403.
10. Немкович О. М. Українське музикознавство ХХ століття як система наукових дисциплін : монографія. Київ, 2006. 534 с.
11. Панченко В. С. Мировий суд на Волині (1868–1873 рр.): від проектів до дій. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. 2013. № 22. С. 120–140.
12. Правдюк О. А. Музична фольклористика. *Історія української музики* : у 6 т. Т 4: 1917–1941. Київ : Наукова думка, 1992. С. 502–519.
13. Степанська О. С. Епістолярна спадщина Михайла Драй-Хмари як джерело українського музикознавства. *Українська музика* : наук. часопис. Львів, 2024/2 (49). С. 146–161.

REFERENCES

1. Hnatiuk, L. (2015). Mykola Hrinchenko i stanovlennia vyshchoi muzychnoi osvity v Ukraini. [Mykola Grinchenko and the formation of higher musical education in Ukraine]. In: *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho* [Scientific Bulletin

of the P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine]. Issue 113. *Kompozytory i muzykoznavtsi Kyivskoi konservatorii u 1923–1941 rokakh [Composers and musicologists of the Kyiv Conservatory in 1923–1941]*. Kyiv, pp. 75–99 [in Ukrainian].

2. Zilberman, Yu. (2012). *Kyivske muzychne uchylyshche. Narys diialnosti. 1868–1924 roky. [Kyiv Music School. Outline of its activities. 1868–1924]*. Kyiv : Kliaksa, 479 p. [in Ukrainian].

3. Kyselov, H. (1949). L. M. Revutskyi. [L. M. Revutsky]. Kyiv: Mystetstvo, 53 p. [in Ukrainian].

4. Kyselov, H. (1968). *Sim strun sertsia (Muzyka v zhytti i tvorchosti Lesi Ukrainky) [Seven Heart Strings (Music in the Life and Work of Lesya Ukrainka)]*. Sheffer, T. (ed.). Kyiv: Muzychna Ukraina, 86 p. [in Ukrainian].

5. Kornii, L., Siuta, B. (2014). *Ukrainska muzychna kultura. Pohliad kriz viky [Ukrainian musical culture. A look through the ages]*. Kyiv: Muz. Ukraina, 592 p. [in Ukrainian].

6. Kulakovskiy, L. (1983). O K. V. Kvitke [About K. V. Kvitka]. In: *Pamyati K. V. Kvitki [In memory of K. V. Kvitka]*. Moscow: Sov. kompozitor, pp. 33–36 [in Russian].

7. Luhanska, K., Semenenko, N. (1990). *Muzychna osvita [Music education]*. In: *Istoriia ukrainskoi muzyky [History of Ukrainian music]*. Vol. 3: *Kinets XIX - pochatok XX st. [Late 19th–early 20th centuries]*. Kyiv : Naukova dumka, pp. 340–363 [in Ukrainian].

8. Malozomova, O., Kopytsia, M., Husarchuk, T. (2013). *Kyivska konservatoriia. Etapy istorii [Kyiv Conservatory. Stages of history.]* In: *Natsionalnii muzychnii akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho 100 rokiv [National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky 100 years]*. Rozhok, V. (ed.). Kyiv: Muz. Ukraina, pp. 12–245 [in Ukrainian].

9. Nemkovych, O. (2008). Kyselov Hryhorii Leonidovych. [Kiselev Grigory Leonidovich]. In: *Ukrainska muzychna entsyklopediia [Ukrainian Music Encyclopedia]*. NAN Ukrainy, In-t mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho. Vol. 2. Kyiv, p. 403 [in Ukrainian].

10. Nemkovych, O. (2006). *Ukrainske muzykoznavstvo XX stolittia yak systema naukovykh dystsyplin [Ukrainian Musicology of the 20th Century as a System of Scientific Disciplines]*. Kyiv, 534 p. [in Ukrainian].

11. Panchenko, V. (2013). *Myrovyi sud na Volyni (1868–1873 rr.): vid proektiv do dii [Magistrates' Court in Volyn (1868–1873): from projects to actions]*. In: *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. [Problems of Ukrainian history in the 19th and early 20th centuries]*. № 22, pp. 120–140 [in Ukrainian].

12. Pravdiuk, O. (1992). *Muzychna folklorystyka. [Musical folklore]*. In: *Istoriia ukrainskoi muzyky [History of Ukrainian music]*: In 6 vols. Vol. 4: 1917–1941. Kyiv: Naukova dumka, pp. 502–519 [in Ukrainian].

13. Stepanska, O. (2024). *Epistoliarna spadshchyna Mykhaila Drai-Khmary yak dzherelo ukrainskoho muzykoznavstva [The epistolary heritage of Mykhailo Drai-Khmara as a source of Ukrainian musicology]*. In: *Ukrainska muzyka [Ukrainian music]*. Issue 2 (49). Lviv, pp. 146–161 [in Ukrainian].

OLEKSANDRA STEPANSKA

Stepanska, Oleksandra — Doctor of Philosophy in Art Criticism, Teacher of Music Theory at the Music Conservatory (Barcelos, Portugal).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6605-6684>

ol.stepanska@gmail.com

DOI: 10.31318/2522-4190.2026.145.356110

BEHIND THE SCENES OF THE OFFICIAL BIOGRAPHY: TO THE 125TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF MUSICOLOGIST GRYGORY KYSELYOV

The relevance of the study. Gryhoriy Leonidovich Kyselyov (1901–1952) — Ukrainian musicologist, Doctor of Philosophy in Art Criticism, scientist and Professor, whose life and work fell on the 20-50s — the period of formation and development of domestic musicological science. His early death was the result of those historical cataclysms that befell the generation born at the turn of the 19th and 20th centuries. Despite the fact that the musicologist's name appears in many fundamental works, only a brief biography of a reference nature still exists.

The main objective. The purpose of the article is to expand information about the life and work of musicologist Gryhoriy Kyselyov. **The methodology.** The following methods were used to conduct the research: biographical (formation of musicological interests during the years of study and subsequent scientific and pedagogical activity of G. Kyselyov), source-based (identification and processing of previously uninvolved archival complexes), genealogical (research into the origin of the musicologist), study of regional studies (Ovruch, Chernihiv), historical and memoir-based (use of various memories: family, friends, students, etc.).

The main results and conclusions. The life and musicological activity of G. Kyselyov, which fell on the first half of the 20th century, the years of the formation and development of Ukrainian musicological science, are considered. A biographical periodization of the artist is built, which reflects the historical breaks of the era. The importance of cultural and educational stages, from family upbringing in Ovruch to the M. Lysenko Institute, and musical and artistic contacts both during the years of study at the institute (M. Grinchenko, B. Yavorsky, A. Alshvang, K. Kvitka), and in future pedagogical and musicological activity (G. Veryovka, E. Skrypchynska, D. Revutsky, L. Kulakovsky etc.) is emphasized. A number of new archival documents and photographs have been published. Among them are images of teachers and students from 1929, a “report” of the musicologist on his stay in German captivity, a letter from L. Revutsky to G. Kyselyov with a description of his creative work at that time. The last period of G. Kyselyov’s life is considered, work at the Kyiv Conservatory and the M. Rylsky Institute of Fine Arts. Scientific activity in difficult conditions of the late 40s and early 50s is noted. The close relationship with Lev Kulakovsky (creation of the textbook “Musical Literacy”), creative contacts with Klymentiy Kvitka (preparation of a dissertation) and Levko Revutsky (writing a brochure for the composer’s 60th anniversary). The pedagogical work of the musicologist at the Department of Music History and the attitude of his students to him, who in the future formed the foundation of Ukrainian musicological science, are highlighted. **Prospects:** the archival complexes of the musicologist Gryhoriy Kyselyov, which are stored in various institutions in Kyiv, are mostly unprocessed. The study of these materials can help expand the perspective of historical views on the difficult period of the formation of Ukrainian musicological science, establish personal, friendly and business contacts between prominent representatives of Ukrainian musical culture and musicologists.

Keywords: musicological activity of Gregory Kyselyov, M. Lysenko Music and Drama Institute, Kyiv's musical environment, Ukrainian musical education, musicologist Lev Kulakovsky, manuscript of Levko Revutsky.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2026
Отримано після доопрацювання 31.01.2026
Прийнято до друку 12.02.2026